

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ В ЗАХИСТІ ПРАВА ОСОБИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

THE ROLE OF THE CONSTITUTIONAL COURT PROTECT THE RIGHTS OF PERSONAL HEALTH

Швець Ю.Ю.,
к.е.н., доцент, докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
Ужгородський національний університет

Стаття присвячена визначенню ролі Конституційного Суду України у захисті права особи на охорону здоров'я. Проаналізовані повноваження Конституційного Суду України у сфері захисту конституційних прав особи; з'ясовано значення конституційного контролю у захисті права особи на охорону здоров'я; охарактеризовані акти Конституційного Суду України у сфері захисту права особи на охорону здоров'я.

Ключові слова: Конституційний Суд, конституційний контроль, конституційна юрисдикція, право на охорону здоров'я, захист права.

Статья посвящена определению роли Конституционного Суда Украины в защите права человека на охрану здоровья. Проанализированы полномочия Конституционного Суда Украины в сфере защиты конституционных прав личности; выяснено значение конституционного контроля в защите права человека на охрану здоровья; охарактеризованы акты Конституционного Суда Украины в сфере защиты права человека на охрану здоровья.

Ключевые слова: Конституционный Суд, конституционный контроль, конституционная юрисдикция, право на охрану здоровья, защита права.

The article is devoted to determining the role of the Constitutional Court of Ukraine in protecting the right of a person to health care. The powers of the Constitutional Court of Ukraine in the field of protection of constitutional rights of the person are analyzed; the significance of constitutional control in protecting the right of a person to health protection has been clarified; characterized acts of the Constitutional Court of Ukraine in the sphere of protection of the right of the person to health care.

The concept and types of guarantees of ensuring the realization of constitutional rights and freedoms of man and citizen are determined; characterized constitutional guarantees for the implementation of the right of the person to health. The classification of constitutional guarantees of realization of the right of a person to health protection has been developed.

It is substantiated that the constitutional guarantees of ensuring the right of a person to health care are regulated by the Constitution and laws of Ukraine, the system of legal, organizational, economic, institutional and other conditions, means and mechanisms by which the proper observance of all the constituent elements of the right of the person to health protection is achieved.

The classification of constitutional guarantees of realization of the right of a person to health protection has been developed. By the criterion of the security mechanism underlying the relevant safeguards, they are divided into four groups: legal, institutional, organizational and resource. It has been established that each of these groups of guarantees plays an important role in ensuring the implementation of the respective rights, therefore, only their complex application can guarantee the realization of all rights of the person in the field of health care.

Key words: Constitutional Court, constitutional control, constitutional jurisdiction, right to health protection, protection the right.

У механізмі захисту права особи на охорону здоров'я важлива роль відведена Конституційному Суду України. Останній наділяється рядом повноважень, необхідних для здійснення конституційного контролю за дотриманням прав особи, а також вжиття інших заходів забезпечення захисту таких прав.

Проведення конституційної реформи зумовило внесення змін та доповнень до Конституції України, у т. ч. щодо регулювання статусу Конституційного Суду України, а також прийняття нового Закону України «Про Конституційний Суд України». У зв'язку з цим Конституційний Суд України був наділений деякими новими повноваженнями, що відкрило додаткові можливості для захисту конституційних прав громадян, включаючи право особи на охорону здоров'я. Отже, виникає необхідність у проведенні ґрунтовного дослідження ролі Конституційного Суду України у захисті відповідного права особи.

Деякі аспекти визначення ролі Конституційного Суду України у захисті конституційних прав особи досліджували такі науковці, як: Д. М. Белов, Т. О. Бринь, В. С. Віткова, О. М. Волкова, О. В. Митник, С. В. Ківалов, Я. І. Ленгер, Я. Ф. Радиш, І. Я. Сенюта, Т. О. Цимбалістий та ін. Однак, наукові роботи, присвячені визначенню ролі Конституційного Суду України у захисті права особи на охорону здоров'я, що засновані на аналізі результатів сучасного етапу провадження конституційної реформи, майже відсутні, що обумовлює актуальність теми даної статті.

Метою статті є визначення ролі Конституційного Суду України у захисті права особи на охорону здоров'я

на підставі проведення всебічного аналізу законодавства України, а також наукових концепцій у цій сфері.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [1].

Конституційний Суд України виступає єдиним судом конституційної юрисдикції, тому його переважне значення полягає у забезпеченні дії принципу верховенства права, що передбачає відповідність законів, підзаконних нормативно-правових актів, інших рішень державних органів Конституції України.

Як зазначає з цього приводу Т. О. Бринь, функціонування органів конституційної юрисдикції є однією з головних форм контролю за діяльністю вищих органів державної влади. Перш за все шляхом здійснення конституційного контролю Конституційний Суд України обмежує зловживання владою з боку органів держави, забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина, запобігає їх порушенню [2, с. 158].

Погоджуючись з наведеною точкою зору, необхідно констатувати, що основним засобом реалізації повноважень Конституційного Суду України є здійснення конституційного контролю у різних формах.

У більшості зарубіжних країн функціонує подібний орган конституційної юрисдикції, покликаний здійснюва-

ти конституційний контроль. Водночас, як наголошується у науковій літературі, перелік об'єктів конституційного контролю визначається законодавством відповідних держав по-різному. Найчастіше об'єктами конституційного контролю, що здійснюється конституційними судами в зарубіжних країнах, є: акти парламенту (закони, регламенти тощо); акти глав держав, акти органів виконавчої влади (уряду, рідше – центральних і місцевих органів виконавчої влади); акти органів суб'єктів федерації, спори про компетенцію (між вищими органами влади, центральними і місцевими органами влади, суб'єктами федерації і державою загалом тощо); акти судових органів, органів прокуратури, міжнародні договори, діяльність політичних партій та інших об'єднань громадян, дотримання законодавства про вибори і референдум [3, с. 127].

На підставі аналізу ст. 150 Конституції України [4], яка визначає повноваження Конституційного Суду України, можна зробити висновок, що об'єктом конституційного контролю у нашій державі виступають всі види правових актів суб'єктів владних повноважень.

При цьому необхідно зауважити, що триваюча наразі конституційна реформа обумовила внесення ряду змін та доповнень до Конституції України, якими, у т. ч. було дещо розширено коло повноважень Конституційного Суду України. Так, відповідно до ст. 151-1 Конституції України, Конституційний Суд України тепер вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [4].

Запровадження в Україні інституту конституційної скарги можна вважати значним здобутком нашої держави на шляху до демократизації її основних інститутів, оскільки цей інститут стає додатковою гарантією забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина.

З цього приводу необхідно погодитись з думкою Я. І. Ленгера та А. В. Біровчак, які зазначають, що Україна переживає сьогодні епоху глобальних і стрімких змін, що перетворюють основи суспільного життя та звичні парадигми конституційного мислення. Вчені акцентують увагу, що у даному випадку мова йде не просто про ті чи інші зміни, а про такі трансформаційні процеси, які саме стосуються рівня сутнісних характеристик суспільства, що проходить етап конституційного транзиту [5, с. 69]. При цьому категорію «конституційний транзит» Д. М. Белов розглядає як стан переходу конституціоналізму Української держави з одного стану до іншого. Відмічається також, що такий стан переходу, його проходження не є однолінійним процесом, а може носити багатовекторний характер розвитку [6, с. 93].

Отже, необхідність запровадження інституту конституційної скарги, хоча назріла вже давно, однак, внаслідок того, що конституційний процес в Україні є триваючим, а всі рішення, які приймаються в його межах, мають бути зваженими та послідовними, знадобилося декілька років для того, щоб відбулися трансформаційні зміни у сфері діяльності органу конституційної юрисдикції.

Характерно, що питання про доцільність запровадження даного інституту неодноразово підіймалося і науковцями, які в тій чи іншій мірі обґрунтовували потребу у внесенні відповідних доповнень до Конституції України. З метою обґрунтування доцільності запровадження в Україні інституту конституційної скарги, деякі науковці наводили позитивний приклад зарубіжних, і, передусім, європейських держав (Німеччини, Польщі, Словенії, Угорщини та ін.), зазначаючи при цьому, що в деяких з них (наприклад, Німеччині) суб'єктами звернення до конституційного суду із скаргою виступають не тільки громадя-

ни, але й іноземці, у тій мірі, в якій акт, що оскаржується ними, порушує загальнолюдські цінності [7, с. 242-250].

Виходячи зі змісту ст. 56 Закону України «Про Конституційний Суд України», суб'єктами подання конституційної скарги може бути будь-яка фізична особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. Фактично, це можуть бути громадяни України, особи без громадянства або іноземні громадяни.

Таким чином, запровадження інституту конституційної скарги розширило повноваження Конституційного Суду України у сфері захисту конституційних прав людини та громадянина. Водночас, слід зауважити, що роль даного органу не вичерпується реалізацією даного повноваження.

Зокрема, на підставі аналізу повноважень Конституційного Суду України, визначених ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» [1], можливо визначити наступне значення даного органу у забезпеченні захисту права особи на охорону здоров'я.

І. Забезпечення визначеності права на охорону здоров'я, тобто, надання Конституційним Судом України роз'ясненнє щодо обсягу та змісту даного конституційного права. Для реалізації даного призначення Конституційний Суд України наділяється повноваженнями щодо надання офіційного тлумачення Конституції України, а, оскільки право на охорону здоров'я закріплене у ст. 49 Конституції України, відповідно, його офіційне роз'яснення є повноваженням Конституційного Суду.

О. В. Митник з цього приводу зазначає, що саме шляхом здійснення офіційного тлумачення Конституції України забезпечується принцип правової визначеності, який є важливою складовою принципу верховенства права. Окрім того, Конституційний Суд України сприяє застосуванню норм, які містить розділ 2 Основного Закону, шляхом їх офіційного тлумачення [8, с. 56].

Офіційне роз'яснення положень ст. 49 Конституції України щодо розуміння змісту права на безоплатну медичну допомогу міститься у Рішенні Конституційного Суду України від 29 травня 2002 р. № 10-рп/2002 [9]. У даному Рішенні Конституційний Суд України чітко визначив межі безоплатності медичної допомоги, встановивши, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги.

Однією із форм реалізації повноважень щодо надання офіційного тлумачення Конституції України та надання висновків щодо відповідності законів, підзаконних нормативно-правових актів та інших рішень суб'єктів владних повноважень Конституції України є формулювання правової позиції. У науковій літературі під правовими позиціями Конституційного Суду України розуміють аргументацію органу конституційного судочинства, яку він використовує при формуванні свого остаточного рішення у конкретній справі [10, с. 117].

Практична та наукова цінність правової позиції Конституційного Суду України полягає у тому, що її формулювання є результатом сумісної аналітичної діяльності науковців, експертів та інших фахівців у галузі права, проведення комплексного аналізу положень законодавчих актів у їх системному зв'язку. Як наслідок, на правову позицію Конституційного Суду України спираються в якості обґрунтування щодо прийняття деяких рішень суб'єктами владних повноважень.

Так, у Рішенні Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 наведена правова позиція щодо розуміння поняття щодо змісту та обсягу права. Зокрема, зазначається, що визначальними поняття змісту права людини є умови і засоби, які становлять можливості

людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідними і загальними. Загально визнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена [11].

У іншому Рішенні від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008 сформульована позиція щодо того, що законом про Державний бюджет не можна вносити зміни до інших законів, зупиняти їх дію чи скасовувати їх, оскільки з об'єктивних причин це створює протиріччя у законодавстві, і, як наслідок, – скасування та обмеження прав і свобод людини і громадянина [12].

Отже, надання визначеності праву особи на охорону здоров'я (щодо змісту та обсягу) здійснюється шляхом роз'яснення конкретних елементів відповідного права, що визначені у Конституції України, або формулювання правової позиції.

2. Недопущення ратифікації міжнародних договорів у сфері охорони здоров'я, положення яких не відповідають Конституції України. Зокрема, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» до повноважень Конституційного Суду України віднесено надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість [1].

У практичній діяльності Конституційного Суду України небагато прикладів визнання чинних міжнародних договорів або тих, що подаються на ратифікацію до парламенту, такими, що не відповідають Конституції України. Однак, наявність даного повноваження у Конституційного Суду України має вирішальне значення для забезпечення дотримання принципу верховенства права у міжнародних відносинах України, у т. ч. щодо забезпечення захисту особи на охорону здоров'я.

3. Забезпечення конституційності законів, підзаконних нормативно-правових актів, рішень, прийнятих у формі інших актів суб'єктів владних повноважень у сфері охорони здоров'я. Для цього Конституційний Суд України наділений повноваженнями щодо вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим [1].

Дане повноваження складає основу конституційного контролю у сфері захисту права особи на охорону здоров'я та забезпечує збереження змісту та обсягу цього права на рівні, визначеному у Конституції України, під час прийняття нових законів або інших правових актів, внесення до них змін та доповнень. Як приклад можна навести Рішення Конституційного Суду України від 01 червня 2016 р. № 2-рп/2016, яким визнано неконституційними положення речення 3 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. № 1489-III стосовно госпіталізації особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна за рішенням лікаря-психіатра без судового контролю [13].

Водночас, необхідно зазначити, що одним із недоліків сучасного стану законодавчого регулювання повноважень Конституційного Суду України є невизначеність у системі таких повноважень вирішення питань про відповідність Конституції України законопроектів, які стосуються конституційних прав та свобод людини та громадянина. Надання відповідного повноваження Конституційному Суду

України дозволить не допустити прийняття неконституційних правових актів.

4. Недопущення внесення змін та доповнень до Конституції України, які звужують зміст та обсяг конституційного права особи на охорону здоров'я. Зокрема, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» одним із повноважень Конституційного Суду є надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України [1]. У даних статтях, зокрема, вказується на недопущення внесення змін та доповнень до Конституції України, внаслідок яких відбувається скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, не допускається звуження змісту чи обсягу права особи на охорону здоров'я, гарантованого Конституцією України, навіть шляхом внесення змін та доповнень до Конституції.

5. Забезпечення застосування законодавства, яке відповідає Конституції України, у процесі розгляду та вирішення судами загальної юрисдикції справ у сфері захисту права на охорону здоров'я. У даному випадку мова йде про інститут конституційної скарги. Зважаючи на те, що він є новим для національного законодавства, поки що не вироблено практику розгляду конституційних скарг. Проте, як свідчить зарубіжний досвід у цій сфері, у країнах, де функціонує даний інститут, активність щодо подання конституційної скарги досить висока.

Наприклад, як вказує М. М. Гультай, за період функціонування інституту конституційної скарги у Німеччині (з 1951 р.) до конституційного суду надійшло близько ста вісімдесяти тисяч конституційних скарг, а щорічно суд отримує до п'яти тисяч таких скарг. Хоча лише незначна їх частина підлягає задоволенню (за різними даними, від 1,2 % до 3 %), та результати їх розгляду мають принципове значення для розвитку правової системи [14, с. 23].

У даному аспекті необхідно порушити питання про можливість звернення до Конституційного Суду України суддів загальної юрисдикції, якщо у процесі розгляду справи у них виникають сумніви щодо конституційності закону чи іншого правового акта, який підлягає застосуванню. Наразі, відповідно до ст. 52 Закону України «Про Конституційний Суд України» право на подання конституційного подання має Верховний Суд України, до якого, у свою чергу, можуть звернутися судді для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта [15]. Однак, надання права суддям напряму звертатися до Конституційного Суду України для отримання відповідного висновку суттєво прискорить процес вирішення відповідного питання і тим самим попередить затягування судового розгляду справи. Саме така практика має місце у законодавстві деяких європейських країн [14, с. 23].

Конституційний Суд України наділяється широким колом повноважень, необхідних для захисту права особи на охорону здоров'я. Передусім, роль Конституційного Суду України у цій сфері полягає у забезпеченні дії принципу верховенства права, елементами якого є правова визначеність права на охорону здоров'я, вища юридична сила Конституції України та недопущення внесення змін та доповнень до Конституції України, внаслідок яких відбувається звуження обсягу або змісту відповідного права.

3 метою удосконалення правового регулювання діяльності Конституційного Суду України пропонується доповнити ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» таким повноваженням, як вирішення питання про відповідність законопроекту, який регулює конституційні права та свободи людини та громадянина, Конституції України, а у ст. 52 Закону до суб'єктів права на конституційне подання віднести також суди загальної юрисдикції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
2. Бринь Т. О. Конституційний Суд України в механізмі захисту та забезпечення прав і свобод людини і громадянина : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Т. О. Бринь. – Х., 2010. – 190 с.
3. Цимбалістий Т. Становлення і сутність інституту конституційної юстиції / Т. Цимбалістий // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 123–129.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Ленгер Я. І. Конституціоналізм в Україні як реалізація ідеї євроінтеграції / Я. І. Ленгер, А. В. Біровчак // Конституційно-правові академічні студії. – 2015. – № 2. – С. 68–73.
6. Белов Д. М. Конституціоналізм в Україні в умовах єдиного європейського демократичного простору / Д. М. Белов // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-1. – С. 92–93.
7. Остапенко В. В. Конституційна скарга у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина / В. В. Остапенко // Форум права. – 2016. – № 4. – С. 240–251.
8. Митник О. В. Роль Конституційного Суду України в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні / О. В. Митник // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2015. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 53–57.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) : Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02>.
10. Конституційна юрисдикція : підручник / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєва та ін. ; під ред. Ю. Г. Барабаша та А. О. Селіванова. – Х. : Право, 2012. – 168 с.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) : Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» : Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08/page>.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) : Рішення Конституційного Суду України від 01 червня 2016 року № 2-рп/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>.
14. Гультай М. М. Особливості функціонування інституту конституційної скарги у Федеративній Республіці Німеччина / М. М. Гультай // Віче. – 2011. – № 17. – С. 20–24.
15. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.